

V. N. VINOGRADOV

Románia belépése az első világháborúba

Az első világháború, amelyben Románia 1916 augusztusától az antant hatalmak oldalán vett részt, mérhetetlen csapásokat zúdított az országra. A román hadsereg vereséget szenvedett, Bukarestet december elején föladták. A csapatok maradványai az ellenség nyomása alatt az ország keleti része felé vonultak vissza. Galac és Iasi között a vasúti pályaszakaszon találkozott velük A. Moszolov, a cári kormány romániai követe. „Láttam a menekülők áradatát, mindazt, ami a román hadseregből megmaradt — emlékezett vissza a követ. — Ezek nem reguláris alakulatok voltak, ez a pusztulás elől menekülő emberek erőszakosan összetoborzott gyűlevész csődülete volt, többségük mezítláb, toprongyosan, szennyes inge fölé vállára vetett rongyokban.”¹ Velük szemben pedig, Romániát a szövetséges Oroszországgal összekötő egyetlen, egyvágányú vasútvonalon, orosz ezredek jöttek, amelyek menetből azonnal harcra szálltak a német—osztrák hadsereggel. Ezek az ezredek néhány megmaradt harc-képes román hadosztály segítségével 1917 januárjában meg tudták állítani az ellen-séget.

Három év múlva Versailles-ban, Saint Germainben, Trianonban és Neuillyben a román kormány képviselői a győztesek asztalánál írták alá a Németországgal, Ausztriával, Magyarországgal és Bulgáriával kötött békeszerződéseket, amelyek a román állam területét csaknem kétszeresére növelték.

A háború utáni rendezésből minden európai nép kivette a maga meghatározott részét. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom tömeges forradalmi harcot hívott életre, elősegítette a nemzeti fölszabadító mozgalmak föllendülését. Az Osztrák—Magyar Monarchia romjain új, életképes államok keletkeztek. Újjászületett Lengyelország. Létrejött Jugoszlávia. A csehek és a szlovákok három évszázados osztrák elnyomás után visszazerezték államiságukat. Részt vettek ebben a folyamatban azok a románok is, akik a korábbi Habsburg-birtokokon éltek.

Ezek a folyamatok nagyon bonyolult történelmi helyzetben bontakoztak ki, s egy egész évtizeden át tartottak. Két szakaszra oszthatók. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt érezhető volt a munkásosztály viszonylagos gyöngesége és kis létszáma — a munkásosztály nem vállalta a népek egyesítését a társadalmi átalakítások átfogó programja alapján —, a paraszttömegek elesettsége és tudatlansága, a monarchiák létezése, a nemzeti nagyburzsoáziának reakciós pozíciókra való áttérése, a számos országban a félféudális földbirtokosokkal kötött szoros szövetsége. Mindezek ellenére Lenin az 1912. évi első balkáni háború következményeit úgy értékelte, mint a világtörténelem új fejezetét: „Bár a Balkánon monarchiák szövetsége, nem pedig köztársaságok szövetsége alakult ki, bár ez a szövetség háború, nem pedig forradalom útján maradt meg, mégis egész Kelet-Európában nagy lépéssel közeledünk a középkori maradványok lerombolásához.”²

Az 1917. évi októberi forradalom után, s ennek közvetlen hatására a Balkánon új ösztönzést kapott a nemzeti mozgalom; a szociális kérdések elsődleges szerepe, s ehhez viszonyítva a nemzeti kérdések alárendelt jelentősége különösen kidomboro-

dott; az utóbbiak megoldása attól függött, hogy milyen mélyek és méretűek a forradalmi és demokratikus átalakítások, s melyik osztály van hatalmon. S az, hogy Kelet-Európában — Lengyelországban, Csehországon, Romániában — a burzsoázia nemcsak megtartotta hatalmát, hanem a saját égisze alatt „államépítést” is megvalósított, ez részben a szomszédok földjének elfoglalására, továbbá arra vezetett, hogy a térképen újonnan megjelent vagy a területüket megnagyobbító országokhoz csatolt népek egyenlőtlen jogi helyzetbe kerültek. Romániához került például Besszarábia moldvai, orosz, ukrán lakossága, Észak-Bukovina ukrán, s Dél-Dobruzsza bolgár népessége.

A román oligarchia a háború alatt azon fáradozott, hogy megvalósítsa — mégpedig minél nagyobb mértékben — évtizedeken át dédelgetett külpolitikai terveit. Románia történelme meggyőzően igazolja Clausewitznek, a XIX. századi katonai teoretikusnak Lenin által többször említett mondását: „A háború a politika folytatása más eszközökkel.” Clausewitz — mutatott rá Lenin —, „akinek alapvető gondolatait napjainkban minden gondolkodó ember feltétlenül magáévá tette, harcolt az ellen a nyárspolgári és ostoba előítélet ellen, amely szerint a háború elválasztható az illető kormányok, az illető osztályok politikájától.”³

A történészek már kitapogatták az összekötő szálakat a bojári Romániát az antant oldalán az első világháborúba kényszerítő román vezetők céljai és évtizedeken át dédelgetett területhódítási tervei között. A cári Oroszország, Németország, Ausztria—Magyarország, Franciaország, Nagy-Britannia és (egyelőre még csak jelentéktelen mértékben) Románia diplomáciai dokumentumainak publikációi feltárták azt a titkot, amely a háborút okozta. A kutatók munkája lehetővé tette, hogy egységbe foglaljuk a diplomácia egyes akcióit.

Hogyan állnak előttünk a román oligarchia külpolitikai irányvonalának fő vonásai a XIX. század végén, a XX. század elején?

A román burzsoázia, amely későn jelent meg a történelem színpadán, igyekezett behozni az „elmulasztottakat”, akár a „saját” népének kizsákmányolásából származó jövedelemről, akár területhódítási terveiről volt is szó. A burzsoá ideológiának olyan elmaradhatatlan vonása, mint a nacionalizmus, egyetlen nemzedék életében meglepő változásokon ment át. A XIX. század ötvenes, hetvenes éveiben nemzeti lobogó alatt haladó jelentőségű folyamatok mentek végbe, mint például a dunai fejedelemségek egységes román államban való egyesítése, a Romániát az Ozmán Birodalommal összekötő vazallusi kötelékek elszakítása, a nemzeti függetlenség kivívása. A román földbirtokosi és burzsoá felső réteg azonban már akkor is olyan elgondolásokat kezdett dédelgetni, amelyek semmi jót nem ígértek a szomszéd népeknek. Az ideológia területén ez abban jelentkezett, hogy a román vezetők — anélkül, hogy szomszédai bármiképpen is erre kérték volna — igyekeztek kisajátítani azt a kötelezettséget, hogy Románia az elmaradott Délkelet-Európában a nyugati civilizáció őre és megvalósítója legyen. Ezeket a nézeteket olyan nacionalista koncepciók sűrű mérgén érlelgették, hogy a „nemes” latin faj fölényben van a környező „barbár” szlávokkal szemben. Az idősebb I. Brătianu, a liberálisok későbbi vezetője, már fiatal korában, a krími háború éveiben kijelentette: „Bizonyos hódítások megbocsáthatók, hiszen elősegítették a civilizáció haladását.”⁴ A „civilizálás” tézise aztán fokozatosan átvándorolt a könyvek lapjairól a politikai programokba. A Nemzeti Liberális Párt 1892. évi választási kiáltványa például hangoztatta azt a különleges küldetést, amelyet állítólag a történelem jelölt ki a románok számára, hogy „A Duna torkolatában a nyugati civilizáció képviselői és őrei legyenek”.⁵

Éppen ezért nem meglepő, hogy ugyanez a Brătianu a legelső megfelelő alkalommal, már mint a királyi kormány miniszterelnöke, 1883-ban Berlinbe, Bismarck kancellárhoz és Bécsbe, [gróf] Kálnoky [Gusztáv] közös osztrák—magyar külügyminiszterhez utazott, hogy csatlakozzon Németország, Ausztria—Magyarország és Olaszország Hármasszövetségéhez; ez volt az egyik első olyan imperialista csoportosulás, amely világháború kirobbantásában bűnös volt.

A történészek hasztalanul igyekeztek kideríteni, mi volt az oka a román vezető

körök manővereinek, amelyekkel kiélezték a keleti kérdést, vagy miért aktivizálta balkáni politikáját a cári rendszer? A közelmúltban látott napvilágot a második posztumusz kiadás Sz. D. Szkazkin akadémikus *Az osztrák—orosz—német szövetség vége* című könyvéből; ebben a kiváló kutató a rá jellemző nagy tárgyi tudással és érveléssel elemzi a három impérium kölcsönös kapcsolatainak különböző aspektusait „a keleti kérdéssel kapcsolatban a XIX. század nyolcvanas éveiben”. A cári rendszer helyzetét a szerző röviden jellemzi: „Nem volt sem hadserege, sem flottája, sem pénze.”⁶ Ezért az orosz kormány „arra korlátozta föladatát, hogy védekezzék Anglia ellen Törökország összeomlása esetén”. Egyáltalán nem is álmodott arról, hogy megkapja „házának kulcsát”. Szevasztopol emléke még nagyon friss volt, a belső helyzet pedig bizonytalan; külső kudarc esetén a forradalom kísértete járt a nyomában, s ez nagy óvatosságra intette.⁷ Természetesen ez idő alatt sohasem volt hiány légvár-építőkből. Akadtak ilyenek a cári külügyi hivatalban is. Ilyen volt például P. A. Szaburov berlini nagykövet, aki sok és jó érzékű spekulatív tervet készített arról, hogyan lehetne a cári rendszer befolyását erősíteni a fekete-tengeri öblökben. Ám még az ő forró fejében sem támadt olyan gondolat, hogy meg kellene szegni a balkáni békét. „Bismarck aligha kételkedett abban, hogy az orosz—török háború után Oroszország még sokáig lesz kénytelen békésen ülni.”⁸ Semmiféle olyan elgondolás nem létezett, amely Románia függetlenségének vagy jogainak csorbítását célozta volna.

Valóban, ahhoz, hogy megértsük, milyen motívumok irányították a román diplomáciát azokban az években, nemcsak kelet, hanem nyugat felé is kell tekintenünk Európában. Olaszország 1882 májusában szövetségre lépett a Központi Hatalmakkal. Hatalmas csoportosulás jött létre, amelyhez hasonló nem volt a kontinensen. S Bukarestben is gondolkozni kezdtek azon, hogy milyen esélyei vannak az európai térkép átrajzolásának? I. Bratianu Bismarckkal folytatott beszélgetéseiben még azt sem tartotta szükségesnek, hogy alakoskodjék, mintha hinne az 1879. évi osztrák—német szerződés szövegébe foglalt deklarációnak, amely szerint a szerződés kifejezetten békes és védelmi jellegű. Igaz, a román kormányfő nagy kerülővel kezdte és aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy Olaszország milyen területekhez juthat. Bratianu fejtegetéseit a német kancellár a következőképpen foglalta össze: „Ami Olaszországot illeti, (Bratianu) bizonygatta, a vele kötött szövetség nem lesz tartós, ha nem keltik benne azt a reményt, hogy győztes háború esetén megnövekszik a területe. Akkor én — folytatta Bismarck — puhatolózásképpen megemlítettem Nizzát és Korzikát; ez szemlátomást nem felelt meg annak, ahogyan Bratianu az olasz ambíciókat értékelte. Arra a kérdésemre, nem gondol-e valami másra, némi tétovázás után megemlítette Savoyát; lehet, hogy a nyelve hegyén Trentino volt.”⁹

A politikában nagyon jártas két beszélgető e „bevezetője” után Bratianu a legcsekélyebb kétséget sem hagyta az iránt, hogy miért lép be a formailag „védelmi” szövetségbe. Bismarck „román revansista hódító vágyakról” írt, „amelyek a Dnyeszterig és még tovább terjednek”.¹⁰ Így rajzolódtak ki a román oligarchiának azzal az Oroszországgal kapcsolatos hódító szándékai, amely mindössze öt évvel ezelőtt a bulgáriai véres harcmezőkön segített megerősíteni Románia függetlenségét.

Igaz, Bismarck, aki félt az Oroszország¹¹ elleni háborútól, és akit aggasztott beszélgető társának az étvágya, már a berlini találkozás alkalmával lehűtötte látogatóját, amikor az „román légvárakat” kezdett építeni a keleti szomszédjától szereshető területekkel kapcsolatban.¹² A készülő dokumentumokból a kancellár kívánságára töröltek Oroszországra vonatkozó minden említést.¹³ Emellett a kancellár félt attól, hogy az új sütetű szövetséges nem képes titokban tartani a tárgyalások anyagát. „Ha megkötjük az egyezményt — amennyire én a románokat ismerem —, Románia nem fog hallgatni, hanem úgy jár majd el, hogy fékezze és ingerelje Oroszországot.”¹⁴

Természetesen attól, hogy az osztrák—román egyezménynek, amelyhez külön jegyzőkönyvben csatlakozott Németország, védelmi formát¹⁵ adtak, a legcsekélyebb mértékben sem változott meg annak lényege, mint olyan szövetségé, amely a legragadozóbb és legagresszívabb csoportosulást alkotja.

A további események azonban megmutatták, hogy koraiak voltak a Bukarestben

táplált remények. Igaz, idővel csábítóbbak és láthatóbbak lettek a szövetségesek ígéretei; az 1900. évi osztrák—román katonai egyezményben Besszarábia már nyíltan szerepelt.¹⁶ Az évek után évtizedek következtek, a területi növekedések kérdése azonban egy tapodtat sem haladt előre. A román fővárosban lassankint új elgondolások érlelődtek; a déli szomszéd, Bulgária terhére kell „megerősíteni” helyzetét. A fentebb említett egyezményben rögzítették a román vezetőknek a Szlisztra, Rusze, Sumen és Várna bolgár városok alkotta négyszögre (az úgynevezett quadrilatére-re) támasztott igényeit.¹⁷

Amde nemsokára kiderült, hogy Bécs ebben az irányban sem megy tovább a rokonszenvnél. S még ez a rokonszenv is elpárolgott lassankint. Szerbia megerősödött, s az Ausztria—Magyarországon élő délszlávok vonzási központjává lett. A megriadt Habsburg-udvar Bosznia-Hercegovina bekebelezésének tervét szegezte szembe, s ebben számított a bolgár vezetők támogatására. Nem volt tehát kívánatos, hogy a kialakult helyzetben az utóbbiak tyúkszemére lépjen. A román területi igényekről kiderült, hogy „nem időszerűek”.

Bulgária 1908-ban eltépte azokat a vazallusi szálakat, amelyek még mindig az Ozmán Birodalomhoz kötötték. Bukarestben föltételezték, hogy Sztambul ebbe nem nyugszik bele. Bolgár—török konfliktus keletkezik, s így kedvező helyzet alakul ki a már 1900-ban kidolgozott tervek megvalósítására. Ifjabb I. I. K. Bratianu miniszterelnök 1909 nyarán diplomáciai földerítésre indult a szövetséges fővárosba. A Várna—Rusze vonalon fekvő bolgár földekre vonatkozólag előterjesztett igényei hűvös fogadtatásra találtak. Berlin kitért az egyenes válasz elől, arra hivatkozott, hogy a kérdés „nem időszerű”. Bécs azt ajánlotta, hogy Bukarest helyezkedjék „passzív és várakozó álláspontra”. Otthon pedig kellemetlen beszélgetés várta Bratianut Schönburg osztrák—magyar követtel. A román kormányfőnek arra a kijelentésére: „Románia megtesz mindent, ami erejéből telik, hogy megakadályozza Bulgária terjeszkedését”, Schönburg ezt válaszolta: Ausztria—Magyarország „nem támogat” hasonló akciókat, s „ezekért a teljes felelősséget” Bukarestre hárítja.¹⁸

A Berlinre és Bécsre való hagyományos orientálódásban történt csalódást még kiegészítették és mélyebbé tették egy másik tervre vonatkozó megfontolások. Az európai erőviszonyok már a XIX. század végén kezdtek megváltozni. A Központi Hatalmak blokkjának ellensúlyozására létrejött a francia—oroszcsoportosulás. Ehhez fokozatosan közeledett Anglia. A nemzetközi horizonton megjelentek az antant körvonalai.

A román burzsoáziát mindenkor a pragmatizmus jellemezte, amikor külpolitikai szándékainak megvalósításáról volt szó. Nagyon jól tudta, hogy egyedül nem érhet el semmit, s egy erősebb hatalomra építette számításait. A múlt század nyolcvanas éveiben ilyennek látszott a Hohenzollernek és a Habsburgok szövetsége, s ez el is döntötte a román választást. A XX. század elején a kép bonyolultabbá vált és megváltozott. Ekkor megkezdődött a tapogatózás más utak után.

A szovjet történetírásban az akkori Románia vezető köreinek próbálkozásait jól tanulmányozták B. B. Krossz, G. I. Henyegar, s a legutóbbi időben A. Sz. Agaki munkáikban.¹⁹ Noha e szerzők véleménye eltér egymástól abban a tekintetben, hogy Románia mikor fordult el a Hármas Szövetségtől az antant felé, műveikben sokoldalúan ábrázolják ennek a „kétkulacos játéknak”, az imperialista hatalmak különböző csoportosulásai közötti lavírozásnak a kezdeti szakaszait, amikor Románia mindig arra a csoportosulásra támaszkodott, amely az adott pillanatban erősebbnek látszott, s ez a lavírozás a román oligarchia külpolitikai irányvonalának alfájává és omegájává lett.

Évszázadunk elején Bukarestben már nem titkolták, csalódtak a hármas tömbbel kötött eredménytelen szövetségben, s mind gyakrabban emlegették a Habsburg-birtokokon élő 3 millió honfitársuk elnyomott helyzetét. A transszylvániai románoknak a nemzeti jogaikért indított mozgalma nagy visszhangra és támogatásra talált az „ókiráltságban”. Az 1893. évi „memorandum”-mozgalom vezetőivel szemben alkalmazott bírósági megtorlás a főlháborodás viharát keltette Romániában. Az oligarchia számolt azzal, hogy milyen fontos politikai és ideológiai előnyei származnak abból,

ha területi igényeivel most már Ausztria—Magyarország ellen fordul, s ezeket azzal a jelszóval szentesíti, hogy minden románt egyesít a Kárpát hegység mindkét oldalán.

A szovjet történetírás részletesen elemzi és megvilágítja a burzsoá-földbirtokosi osztály különböző csoportjainak az egyes külpolitikai kérdésekre vonatkozó állásfoglalásait. Itt most csak azt az általános tendenciát említjük meg, amely mind határozottabban jelentkezett a továbbra is létező és időnkint meg-megújuló szövetség iránti elhidegülésben. Gazdasági tényezők is elősegítették ezt. A megerősödött román tőke mind élesebben és fájdalomtabban érezte, mennyire kényelmetlen az osztrák—magyar és a német piacokra való egyoldalú orientáció, valamint az osztrák—német bankok káros befolyása; nagyobb nyereségre szomjazott a „saját” népének kizsákmányolása révén, s megkísérelte, hogy pénzügyi és gazdasági területen Párizsra és Londonra támaszkodjék, szembeállítsa ezeket Béccsel és Berlinnel.

A Központi Hatalmak országaihoz fűződő kapcsolatokban nagy rés támadt az 1912—1913. évi balkáni háborúk idején. A bukaresti vezetők nem akartak ölbe tett kézzel ülni, mialatt szomszédai átrajzolják a félsziget térképét. Ez nem fért össze azzal a koncepcióval, hogy Romániának elsődleges helyzetet kell elfoglalnia ebben a térségben. A régi címekre, Bécshez és Berlinhez hiába fordultak azzal a követeléssel, hogy területi kompenzációkat kapjanak, ezt nem koronázta siker. Mindkét fővárosban bonyolult diplomáciai játékok folytak, egyszerre több vasat tartottak a tűzben, latolgatták az erőviszonyokat a „nagy háború” esetére. Ausztria—Magyarország és Németország számára az lett volna ideális, ha Bulgáriát is, meg Romániát is maguk mellett tudhatják. Ebben a helyzetben nem támogatták a déli szomszédjának földjére támasztott román igényeket. Ekkor Bukarest a vitában közvetítésért a cári kormányhoz folyamodott, később pedig, a második balkáni háború idején csatlakozott Szerbia, Görögország és Törökország koalíciójához. Az 1913. évi bukaresti béke alapján Románia elszakította Bulgáriától Dél-Dobrudzsát, Szilisztra erődöt, és a Duna jobb partján Dobrics—Balcsik körzetét.²⁰ Az újonnan „szerzett” körzetekben azonnal rendőrzsimet vezettek be, a helybeli lakosságot megfosztották választási és egyéb polgári jogaitól, s mindezt előkészítő intézkedésként „az új hazával való békés és fájdalommentes egyesüléshez”.²¹

Az 1913. évi bukaresti szerződés nem oltotta el, hanem méginkább lángra lobbantotta a balkáni államok közötti ellentéteket. Éppen ezek szolgáltattak teret a nagyhatalmak manővereihez. Követeik Belgrádban, Szófiában, Athénben és Bukarestben hozzáláttak, hogy szövetségeseiket toborozzanak az előkészített világméretű összecsapáshoz.

Az orosz képviselők Romániában nem hagyták figyelmen kívül a léghör nyilvánvaló „fölmelegedését” Bukarestben. Itt nem múlt el a „sértődöttség” amiatt, hogy Bécs és Berlin konoknak mutatkozott. Igaz, a román partnerek tartózkodók voltak, s nyílt ígéreteket nem tettek, mégis az a remény ébredt, hogy Románia kiválik a német—osztrák szövetségből. II. Miklós 1914. júniusi constantai látogatása lehetőséget kínált ennek a hangulatnak a megvizsgálására.²² A cárt elkísérő Sz. D. Szazonov külügyminiszter nem szorítkozott a cári jacht fedélzetén folytatott beszélgetésekre, hanem ellátogatott Bukarestbe, sőt I. I. K. Bratianu román kormányfő társaságában gépkocsin bejárta a Kárpátok útjait. Az előkelő utasok eközben osztrák területre léptek. A román politikusokkal folytatott beszélgetéseiből szerzett benyomásait Szazonov a következőképpen foglalta össze: „Románia igyekszik ahhoz a félhez csatlakozni, amely a legerősebbnek bizonyul, és amely abban a helyzetben lesz, hogy a legnagyobb előnyöket juttassa neki.”²³ A későbbi események igazolták ezt az értékelést. A világháború előtt közvetlenül az antant akcióba lépett, hogy Romániát maga mellé állítsa, s nagy esélyei voltak a sikerre.

Amikor eldőrdültek a világháború első ágyúlövései, elérkezett az I. I. K. Bratianu vezette román diplomácia „nagy órája”; Bratianu egészen a háttérbe szorította a szürke E. Porumbaru külügyminisztert. A koronatanács 1914 augusztusában úgy határozott, hogy tartózkodik Németországgal és Ausztria—Magyarországgal szemben fennálló szövetségesi kötelezettségeinek teljesítésétől, s kinyilvánította a „fegyveres kivárás” politikáját.²⁴ Párizsban, Londonban és Petrográdban megkönnyebbülten só-

hajtottak föl: A Romániáért folytatott harc első fordulóját megnyerték. A tárgyalások hónapokig, évekig elhúzódtak.

A szovjet történetírás részletesen elemzi Ionel Bratianunak az antanttal Bukarestben, 1914 nyarától 1916 kora őszeig folytatott alkudozását,²⁵ s itt nincs szükség rá, hogy ennek minden fordulatát felsoroljuk. Fontos megemlítenünk a legfőbbbet: A Románia területi gyarapodásáról folytatott vita — Lenin kifejezése szerint — főként az „idegen földek” körül forgott, minthogy az Sz. D. Szazonov és I. I. K. Bratianu között 1914. szeptember 18-án (október 1-én) történt jegyzékváltás már elismerte Romániának azt a jogát, „hogy magához kapcsolja az Osztrák—Magyar Monarchia románok által benépesített területeit”.²⁶

A román program kidolgozása hosszú ideig tartott. A kormány tanácskozott az ellenzék vezetőivel és a vezérkarral. A miniszterelnök végül 1915. április 18-án (május 1-én) személyesen megjelent az orosz követségen, s kifejtette követeléseit. Ezeket azután emlékeztető följegyzés formájába öntötték, s két nap múlva átnyújtották Petrográdban.²⁷

Sz. D. Szazonov megrendült, amikor a jegyzék tartalmát megismerte: ő arra készült, hogy az etnográfiai elv alapján tárgyaljon, s a „legbékésebb szellemben” megvizsgálja „a román nép jogos törekvéseit”.²⁸ Az előterjesztett dokumentumnak azonban ehhez semmi köze nem volt. A román szerzemények határait az „Bukovinában a Prut vonalát, a Máramaros-Sziget megye közötti határt, a Vásárosnaménytől körülbelül Szegedig húzódó vonalat, majd a Tisza és a Duna vonalát” jelölte meg.²⁹ Elég egy pillantást vetni a térképre, hogy meggyőződjünk róla: Bratianu igényt támasztott bukovinai és kárpátaljai ukrán földekre, a Tisza völgyében magyar területekre és a Bánátban szerb körzetekre. A román oligarchia arra készült, hogy határait a szerb főváros faláig tolja előre. „Az igények elfogadhatatlanok — írta Szazonov a román követelésekről —, mert nem egyezhetünk bele sem abba, hogy Bukovina és Kárpátalja ukrán lakosságát Románia hatalmába adjuk,³⁰ sem pedig abba, hogy a románokat egészen Belgrádig engedjük, amelyet nem kisebb mértékben veszélyeztetetnek, mint ahogyan azt eddig az osztrákok tettek.”³¹

A tárgyalások ezután még 15 hónapon át tartottak. Az orosz diplomáciai levélváltás bőven tartalmaz éles értékeléseket, sőt arról is tanúskodik, hogy a román igények érzelmi kitöréseket is okoztak. Mégis megadták a beleegyezést az igények teljesítéséhez. Az antant általános irányvonalát mind kevésbé határozták meg Petrográdban, s mind nagyobb mértékben Párizsban és Londonban. Ott pedig kifejezték készségüket, hogy a román katonák vérért ne csak „ellenséges területtel”, hanem a saját szövetségeseik, Oroszország és Szerbia érdekeivel is fizessék meg. A cári rezsim a forradalmi mozgalom csapásai alatt a csőd szélén állt, beleütközött abba, hogy — különösen a fegyverzet és a pénzügyek területén — megnövekedett a partnereitől való függősége, ezért nem volt elég ereje, hogy szembeszálljon szövetségesei nyomásával azzal az egész kérdéskomplexummal kapcsolatban, amely Romániának a háborúban való részvételére vonatkozott.³² Szazonov a saját tiltakozásainak a nyakára lépett: „Szövetségeseink újabb sürgetéseire hozzájárulok, hogy Romániával a Bratianu által támasztott feltételek alapján politikai és katonai egyezményt kössünk, noha az a véleményem, hogy az nem felel meg a négy nagyhatalom méltóságának, s nem éri el célját, mert Romániának minden lehetősége meglesz, hogy télen maradjon, miután kicsikarta azt az ígéretünket, hogy teljesen kielégítjük kívánságait.”³³ Valóban, Bratianu ezután még egy évig húzta az időt. Szazonov, aki elveszítette már utolsó pozícióit is, ki akarta alkudni — legalább az illendőség kedvéért —, hogy a bánati szerbeknek joguk legyen a saját iskoláikra, e szerbeket ugyanis beleegyezésük és tudtuk nélkül Romániához csatolták. Szazonov hívós és gőgös elutasításban részesült.³⁴ Az 1915. évi román követeléseket nemcsak fenntartották, hanem még súlyosbították is néhány kiegészítő ponttal abban a politikai konvencióban, amelyet 1916. augusztus 4-én (17-én) Vintilla Bratianunak, a miniszterelnök fivérének házában írtak alá.

Ez lett azoknak a tárgyalásoknak az eredménye, amelyeket Ionel Bratianu az antanttal két éven át folytatott, s amelyek folyamán területi „gyarapodásokat” alku-

dott ki, s olyan igényeket támasztott, amelyek a vezető körök nem valamely csoportjának, hanem az egész román oligarchiának a nézeteit fejezték ki. Az élet nehéz pillanatában, amikor már világossá váltak a támasztott igények méretei, Sz. A. Poklevszkij orosz követ abban a hiú reményben találkozott az ellenzéki vezetőkkel, hogy majd ők befolyást gyakorolnak a kormányfőre, akinek képzeletét a követ fölcsigázottnak látta. Ámde nem így történt. Senki sem tette a legcsekélyebb észrevételt sem Bratianuval szemben a szomszéd országok iránt támasztott területi igényekre vonatkozóan, csupán azokat a zsaroló fogásokat ítélték el, amelyeket a miniszterelnök a tárgyalások folyamán alkalmazott. Poklevszkij 1915. május 14-én (27-én) jelentette Petrográdba, hogy minden román államférfi rokonszenvezik a támasztott követelésekkel. Két hét múlva a követ arra hívta föl a figyelmet, hogy az ellenzékre nem lehet számítani.³⁵ A liberális és a konzervatív sajtóorgánumok egymást túllícitálva verték föl a román beavatkozás árát. A legjobban elterjedt *Universul* című napilap azt tanácsolta az antantnak, hogy „hunyja be a szemét, alkudozás nélkül, minél előbb garantálja Romániának igazságos és vitathatatlan követeléseit teljesítését”.³⁶

Nem szabad azt gondolnunk, hogy a román oligarchiának a külpolitika területén folytatott „kétkulacsos játéka” ezután megszűnt. Az antanttal folytatott alkudozás háttérbe szorította, de nem szüntette meg a központi csoportosuláshoz fűződő kapcsolatokat. Románia annak elutasítását, hogy a Központi Hatalmak oldalán lépjen föl, 1914 augusztusában a következő nyilatkozattal kísérte: „Mindennek ellenére támogatni fogjuk Németország akcióit; ehhez azonban időre van szükség, hogy megtegyük a szükséges intézkedéseket, de ezzel ne provokáljuk ki az oroszok behatolását.”³⁷ Egy hét múlva azt a kérdést intézték Bécshez, ne fejlődtesse-e föl csapatokat Iasi—Botosani körzetében, vagyis az orosz határon.³⁸ Szeptemberben Bratianu tudtára adta Ottokar Czernin osztrák—magyar követnek, hogy a Központi Hatalmak döntő győzelmei esetén a semlegességet el is lehet vetni. Egyelőre neki, a miniszterelnöknek, „együtt kell üvölnie a farkasokkal”, hogy föl ne ingerelje az Ausztria-ellenes közvéleményt.³⁹

Természetesen azok a „baráti vallomások”, amelyekbe Bratianu a Központi Hatalmak köveivel folytatott beszélgetéseiben bocsátkozott, képmutatásra épültek. Mégsem lehet ezeket egyszerűen manővernek tekinteni. Ottokar Czernin, a tapasztalt diplomata azt állította, hogy a román vezetők politikai krédója abban a törekvésben foglalható össze, hogy csatlakozzanak a győzteshez: „Románia megnyugtatójának a legbiztosabb módját a harcok mezéjén elért kedvező eredmények jelenthetnék”, a harci cselekmények alakulásától függ, hátha támadja-e az oligarchia volt szövetségeseit, avagy eszébe jut, hogy „becsületbeli kötelessége” megőrizni irántuk való hűségét. Czernin annyira meg volt győződve arról, hogy a román legfelső vezető csoport külpolitikai orientációja a hadiszerencsétől függ, hogy szükségtelennek és értelmetlennek tartotta az ígéretést a román fővárosban. Ha szétverik Ausztria—Magyarországot — vélekedett a diplomata —, Románia semmiféle egyezményvel nem fog törődni, s részt vesz a zsákmány felosztásában; ha a győzelem a Központi Hatalmak oldalán lesz, nincs mit félniük román támadástól.⁴¹

Nem kétséges, hogy a román kormányzó csoportban erős volt a hangulat az antant mellett. S az osztrák—magyar nagykövet mégis helyesen vélekedett: e csoportban nem volt egyetlen híve sem annak, hogy „körültekintés nélkül” hadba lépjenek az antant hatalmak oldalán. Még a leghevesebb antantbarátok sem akarták elvágni annak lehetőségét, hogy „visszatérjenek” Ausztria—Magyarországhoz és Németországhoz. A világkonfliktus kezdetén, amikor a német hadsereg gyorsan nyomult előre Belgiumban és Franciaországban, s úgy látszott, hogy a Berlinben ígért „villámcsapásnak” van esélye a sikerre, az antantbarát politikusok és újságírók úgy ingadoztak, mint fűszál a szélben. N. Philipescu, az antantbarát konzervatívok vezére egy barátjával folytatott beszélgetésben ezt mondta: „Ha a dolog így megy tovább is, meg kell változtatnunk az irányvonalat: ha nem tudjuk elvenni Transsylvaniaiát, akkor megszerezük legalább Besszarábiát.”⁴² K. Argetoianu az *Epoca* című lap hasábjain ezt írta: „Hittel várjuk azt a napot, amikor a sors döntésre szólít föl bennünket.” C.

Mille újságíró így fejezte ki aggodalmát: „nehogy a rossz kocsira ülünk”.⁴³ A burzsoázia és a földbirtokosok jelentős részének antantbarát hangulata arra a meggyőződésre épült, hogy az angol—francia—orosz tömb emberben, anyagban, tehát a katonai erőforrások tekintetében fölényben van. Ahhoz kell csatlakozni, aki bizonyosan győzelmet arat, vélekedett az Epoca című lap „Románia szerepe” című vezércikkében.⁴⁴ Egy orosz tiszt, akit azért küldtek a román fővárosba, hogy figyelje meg az ottani hangulatot, a következőképpen vélekedett: mindkét áramlat, az antantbarát és a progermán egyaránt „a ravasz és szőfukar Bratianunak használ, hogy olyan egy-egy román politikát folytathasson, amelynek alapja ez: „minél többet szerezni minél kevesebb áron.”⁴⁵

A tétovázásnak az orosz—német fronton 1916 május—júniusában bekövetkezett híres támadás vetett véget, amelyet a történelem Bruszilov-áttörés néven ismer. Octavian Goga költő így írt azokban a napokban: „Az orosz szuronyok szétszúrták azt az osztrák trágyadombot, amely oly sokáig mérgezte a levegőt, a schönbrunni öregember (Ferenc József császár. — Szerk.) csapatai menekülnek a 300 kilométeres fronton.”⁴⁶ A miniszterelnök sietett fölkeresni Poklevszkij cári követet: „Ébredzik benne a reménység — adta vissza a diplomata Bratianu szavait —, hogy a mi csodálatos erejű csapásunk és az orosz hadsereg csodás szelleme következtében ez a támadás nagy eredményeket hozhat, s napirendre tűzi Románia cselekvését.”⁴⁷

Azt lehetett volna hinni, hogy a cári kormánnyal kezdett tárgyalások elválták minden lehetőségét a Besszarábiára támasztott igényeknek, s a románok nem követelhetik potenciális szövetségesüktől területének egy darabját. E követelések hivatalosan valóban nem szerepeltek a napirenden. A kulisszák mögött azonban Bratianu lázas tevékenységet fejtett ki. Nagy összegeket fordítottak arra, hogy az angol, francia sajtó „ne feledkezzék meg” a Besszarábiára támasztott igényekről. 1914 őszén az ellenzék két vezetője, T. Ionescu és N. Philipescu a miniszterelnök tudtával fölkereste Krupenszkij orosz nagykövetet, s azt ígérték, Románia azonnal belép a háborúba, ha megkapja Dél-Besszarábiát.⁴⁸ A román kormány már küldött hasonló jegyzékeket diplomáciai csatornákon Londonba és Párizsba, ahol ezeket Oroszország szövetségesi kedvezően fogadták. „Anglia hideg számítással a vérző Oroszországhoz fordult, s javasolta, Oroszország a saját területével fizesse meg jövőendő szolgálatait annak a jövőendő szövetségesnek, aki egyelőre csak földérfette, hogy a két harcoló csoportosulástól milyen kompenzációt kaphat” — írta F. I. Notovics professor.⁴⁹ Időről időre az antantbarát irányzatú román sajtó kifejezte azt a reményét, hogy Oroszország átengedi „azt a kis darab földet”,⁵⁰ hogy így „erélyes szövetségest” (!!) szerezzen, a cári kormány romániai követének A. Moszlov tábornoknak nem csekély meglepetésére rögtön azután, hogy Románia belépett a háborúba, és kormánya Iasiba evakuálta magát, a tábornok forgalomban levő olyan térképet talált, amely Románia „új határait” ábrázolta, s Besszarábiát román színekkel rajzolta be e határok közé.⁵¹ Tiltakozására a térkép eltűnt az üzletekből, de ez nem jelentette semmiképpen azt, hogy a román kormány lemondott a megfelelő tervekről. Azokat a terveket, hogy Románia keleti szomszédja terhére növelje területét, aki azokban a napokban megmentette Romániát a széttúzástól, csupán elhalasztották egy időre, hogy a legelső alkalommal megvalósítsák e szándékokat.

Végül meg kell mondanunk azt, hogy az oligarchia még az után is, hogy szövetségre lépett az antanttal, igyekezett biztosítani magát arra az esetre is, ha az ellenfél sikereket érne el. Ezt a célt kellett szolgálniuk a németbarát érzelmű befolyásos földbirtokosi köröknek, valamint a nagyburzsoázia ama részének, amelyet politikai, kereskedelmi és pénzügyi szálak fűztek Berlinhez és Bécshez. Ezek határtalanul bíztak a porosz fegyver erejében, s számításaikat a porosz győzelemre építették. A németbarát sajtó hasábjain ilyen felhívások jelentek meg: „Nyitva az út a Pruthoz!”, sőt: „Előre a Prutért, Odesszába!”⁵² A Moldova című lap úgy vélte, hogy „a Dnyeszter és a Bug között elterülő darabka föld jól jön majd Besszarábiához”.⁵³ Pontosan innét erednek a Transistria megteremtésére irányuló tervek, amelyeket a második világháború alatt I. Antonescu fasiszta diktátor próbált megvalósítani.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a legmagasabb bukaresti szférákban senki sem ítélte el az efféle fölhívásokat; csupán egy kissé időszerűtlennek, a kialakult helyzetben megvalósíthatatlannak minősítették őket.

A németbarát érzelmű körök nem fordították meg lobogóikat azután sem, hogy hazájuk hadba lépett Ausztria—Magyarország és Németország ellen. Az 1916. augusztus 14-i (27-i) koreonatanács befejezésével Ferdinánd király sokáig beszélgetett A. Marghiloman németbarát ellenzéki vezetővel. Az utóbbi kijelentette: „Ha a dolgok rosszra fordulnak, én itt leszek, hogy segítsék Önnek.” „A fekete napokban Ön megtalál engem.” Ferdinánd ezt válaszolta: „Teljes mértékben számítok rád.”⁵⁴ Marghiloman és kollégái „árnyékkormányt” alakítottak arra az esetre, ha a külpolitikai front megváltoznék. Szolgálataik még jól jöttek az oligarchiának: éppen Marghiloman volt az, aki 1918 májusában aláírta a Németországgal, Ausztria—Magyarországgal, Törökországgal és Bulgáriával kötött békeszerződést, amely szentesítette Besszarábia bekebelezését.

*

A fentiekben megkíséreltük a maguk meztelen formájában fölvázolni a román vezető körök külpolitikai törekvéseit, s mellőztük azokat az ideológiai és politikai ürügyeket, amelyekkel e törekvéseket álcázták. Ha végigfutunk a diplomáciai jegyzékek, kormánynyilatkozatok és parlamenti beszédek szövegén, természetesen a békeszeretetet hangoztató bizonygatásokat, a status quo fenntartására irányuló törekvésekről szóló fogadkozásokat, fejtegetéseket találunk a balkáni egyensúly megővéséről, s még sok másról is, ami a diplomáciai taktika területére tartozik. Mindez azonban semmivé vált, mihelyt lehetőség kínálkozott egy szomszédos ország földjének megszerzésére. A román oligarchiának már régen és gondosan kidolgozott annexiók tervei kiterjedtek mind a négy világtáj felé.

Ugyanakkor teljesen számításba vették és kihasználták az egy államban való egyesülés vágyát, amely éppen úgy megnyilvánul az „ókirályságban”, mint azok között a románok között, akik Habsburg-birtokokon éltek. A követelések igazi méreteit sohasem tették kirakatba; a napilapok, a szónokok, újságírók, az ikonosztáz előtti emelvény igehirdetői, az egyetemi katedrák professzorai a „nemzeti eszmény” megvalósítását hirdették. Am Románia és Transsylvania egyesítésének a közvélemény támogatását élvező cégére mögött a politikusok, diplomaták és táborno­kok olyan terveket dolgoztak ki, amelyek a román nép nemzeti törekvéseinek becsapását és szomszédai érdekeinek lábbal tiprását jelentették.

„A háború előtti politikát kell tanulmányozni, azt a politikát, amely háborúra vezet és vezetett”,⁵⁵ sürgette Lenin. Az előző oldalakon megkíséreltük ezt. A románok tíz-, sőt százazrei öltöttek 1916 augusztusában terepszínű egyenruhát, mert meg voltak győződve róla, hogy igaz ügyért indulnak hadba. A hadi cselekmények krónikája nem kevés példáját ismeri a román katonák és tisztek állhatatosságának, önfeláldozásának és hősiességének, amelyek különösen nagy erővel mutatkoztak meg Muresti, Oituz és Murasesti alatt, ahol a német csapatok vereséget szenvedtek az 1917. évi nyári ütközetekben, s letettek arról, hogy megkíséreljék Románia szabadon maradt részének elfoglalását. „A háborúk társadalmi és politikai jellegét nem egyes személyek és csoportok, sőt nem is egyes népek »jóakarata« határozza meg, hanem a háborút viselő *osztály* helyzete, az *osztály politikája*, amelynek a háború a folytatása.”⁵⁶ Az adott esetben Románia első világháborúban való részvételének jellegét, céljait nem a románoknak az a törekvése határozta meg, hogy az „ókirályság és Transsylvania románjait egyesítsék, hanem a burzsoá-földbirtokosi oligarchia irányvonala, amely nemzeti lobogó mögé rejtette a nyilvánvaló és durva terület­trab­lást. Romániának az antanttal 1916-ban kötött szerződését Lenin rabló jellegűnek minősítette: „Van titkos szerződés Romániával, s ez abban áll, hogy Románia számos idegen népet fog kapni, ha a szövetségesek oldalán vesz részt a háborúban.”⁵⁷

A román szocialista mozgalom tudatában volt ennek, ezért makacs ellenállást tanúsított az országnak a háborúba való bevonása ellen. Az 1915 júliusában tartott második Balkáni Szocialista Konferencia elutasított „mindenféle osztályközi együttműködést”, egyaránt elítélte „a szociálimperializmust”, valamint a szocialista oppor-

tunizmus más fajtáit is”, s megfogadta, hogy hűséges lesz „a törhetetlen osztályharc-hoz”. Kimondta, hogy „fáradhatatlanul és kíméletlenül harcolni kell a balkáni államok uralkodó osztályai által előidézett nacionalista, sovinszta és háborús áramlatok ellen, a nagyhatalmak imperialista politikája ellen”.⁵⁸ A szociáldemokrata párt megtagadta, hogy elismerje a román oligarchia számára azt a jogot, hogy egyesítse a román földeket: „Az elnyomott nemzetiségek csak a vörös zászlók alatt vívhatják ki autonómiájukat — írta a Romania muncitoare című lap —, s készíthetik elő az édes hazájukkal való egyesülést, amikor ütni fog a ragadozó imperialista burzsoázia utolsó órája.”⁵⁹

Románia az alatt a teljes két év alatt, amíg I. Bratianu az antanttal alkudozott, a proletariátus szakadatlan osztályharcának színtere volt. Ennek forrponja a Galacban, 1916. június 14-én (26-án) lezajlott háborús tüntetés volt, amelyet a rendőrség és a katonaság puskatűzzel föloszlattot.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a román szocialisták — élükön M. Gh. Burjorral — részt vettek a cári és az ideiglenes kormány levéltáraiból származó, s 1918 januárjától a Pravdában közölt dokumentumok sajtó-előkészítésében. A „saját” kormányukról adott értékelésük rövid volt és félreérthetetlen: „A román zsarolás egyike a legarcátlanabbaknak, amelyeneket a történelem ismert.”⁶⁰ Amikor néhány dokumentumot a saját hazájukban újra kiadtak, ezt írták: „Románia nem a román nép érdekében lépett be a háborúba. A román nép nem követelte a háborút, hanem harcolt ellene.”⁶¹ Lenin a román uralkodót, Ferdinánd királyt nem egyszer állította oda a koronás rabló oszlopcsarnokába II. Vilmos, a véres kezű Miklós és az angol György király stb. mellé.⁶² Leleplezései élénk visszhangot keltettek a harcoló orosz hadseregben. Egy forradalmár katonákból álló csoport 1917 augusztusában (ekkor folytak az előkészületek a román királyi udvarnak ebbe a délvidéki városba történő evakuálásához) ezt írta a Munkásküldöttek Herszoni Szovjetjének: „Hadd tudja meg ez a megkoronázott gyilkos és a környezetében levő gazemberek bandája, hogy az egész világ ismeri tetteit és annak kufárokra jellemző okait, hogy Románia miért szegte meg a semlegességet. Hadd érezzék a román álparlament képviselői, akik megszokták, hogy bolonddá tegyék önmagukat és bolonddá tegyenek másokat, hogy a szabad orosz nép megveti őket.”⁶³

*

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom híre megdermesztette a hivatalos Romániát. „Bratianu és a miniszterek pánikba estek. Teljes a káosz” — írta be naplójába N. Iorga történészprofesszor.⁶⁴ A lenini Békedekrétum, majd Szovjet-Oroszországnak ezt követő kilépése a háborúból összezavarta összes kártyájukat. 1917. november 24-én (december 7-én) Focsaniban fegyverszüneti egyezményt írtak alá Németországgal Scserbacsov és Kelcsevszkij fehérgárdista tábornokokkal együttesen.⁶⁵ Ezt követőleg, 1918 májusában, nagyon erős német nyomás alatt békeszerződést írtak alá, amely hatalmas jóvátételt és területi veszteségeket írt elő.

Mínthogy korábbi tervei kudarcot vallottak, a román oligarchia más irányba nézett. Teljes egyetértésben járt el N. Philipescu javaslataival, aki beszélgető társának a leírt események előtt három évvel ezt mondotta: „Ha nem kaphatjuk meg Transzylvániát, szerezzük meg legalább Bessarábiát.”⁶⁶ A román vezetőket egyáltalán nem zavarta az a körülmény, hogy olyan szomszédja földjének elfoglalásáról volt szó, aki megvédte csapataival Romániát és százezer halottat és sebesültet vesztett román földön.⁶⁷ A petrográdi román követség, élén C. Diamandival, lábbal tiporva elemi normáit a nemzetközi jognak, amely megtiltja a diplomatáknak, hogy beleavatkozzanak annak az államnak a belügyeibe, amelyben akkreditálva vannak, kapcsolatot lépett,⁶⁸ helyesebben, ellátmányba vett egy besszarábiai emigráns csoportot, köztük I. Inkulcot és P. Halippát, a „Szfatul cerij” jövődő bandavezéreit. Ezt követte 1917 decemberében az orosz hadsereg Romániából kivonuló alakulatainak hátba támadása. Sz. Rosal bolsevik komisszárt Iasiban elfogták és meggyilkolták. Ezután a román parancsnokság Scserbacsov fehérgárdista tábornokkal és Petain ezre-

dessel, a francia katonai misszió törzsfőnökével cinkosságban lefegyverezte az orosz vasúti brigádöt. Ezután következett „a hadművészet összes szabálya szerint megszervezett” támadás az orosz ezredek és hadosztályok katonái ellen, akiknek egyetlen vágyuk az volt, hogy hazatérhessenek, de semmiképpen sem vártak ilyen árulást a „szövetségesektől”. N. V. Krilenko legfelső főparancsnok 1917. december 25-én (1918. január 7-én) fölhívást bocsátott ki, amely így szól: „Az országban — Ukrajna függetlenségének védelme ürügyén — Kalegyinnak a Központi Radában helyet foglaló cinkosai, dezertőr tisztekkel, a lázadó Scserbakovval és annak a román kormánynak a hóhéraival szövetkezve, amely a román fronton ugyanazokat a katonákat lövette agyon, akik vérüket ontották az ő védelmében, mind összefogtak a szovjet hatalom és a népbiztosok kormánya ellen.”⁶⁹

A szovjet kormány erélyes intézkedésekkel válaszolt: ultimatív formában követelte az elfogott katonák szabadon bocsátását, a bűnösök megbüntetését, a törvénytelenység megszüntetését. Rendkívüli intézkedésként rövid időre őrizet alá helyezte a petrográdi román katonai és diplomáciai misszió tagjait. Amikor minden demars eredménytelennek bizonyult, s híre érkezett, hogy román csapatok nyíltan betörték Bessarábiába, a szovjet kormány megszakította diplomáciai kapcsolatait „a bűnöktől szennyezett román oligarchiával, amely hadi cselekményeket kezdett az Orosz Köztársaság ellen.”⁷⁰ A moldvai lakosság és a betolakodók ellen küzdő régi hadseregbeli alakulatok segítségére balti tengerészosztágot küldtek A. Zseleznyakov parancsnoksága alatt. Azok a román forradalmárok, akik az orosz forradalom földjén találtak menedéket, megalakítottak Odesszában két zászlóaljat, egy fegyalog- és egy tengerész-zászlóaljat. A két zászlóaljat irányító Odesszai Szociáldemokrata Akcióbizottság azt írta, a román oligarchia „újabb kalandba bocsátkozott. A moldvai parasztság akarata ellenére megtámadta Bessarábiát”. „Ebben a testvérgyilkos háborúban” „megszűntek azok a szabadságjogok, amelyeket a besszarábiai nép fegyveresen vívott ki az orosz forradalom alatt.”⁷¹ A szovjet osztagokkal együtt 300 internacionalista vett részt Bender alatt a betolakodók elleni harcban. Kudarcba fulladtak a román parancsnokság kísérletei, hogy áthatoljon a Dnyeszteren. Lenin parancsára — „fejtessen ki minél erőteljesebb tevékenységet a román fronton”⁷² az A. I. Jegorov parancsnoksága alatt küzdő külön hadsereg Ribnyicánál szétverte a betolakodókat. A megszállók úgy érezték magukat Bessarábiában, mint akik lőporos hordón ülnek. A terület déli részén harcok folytak. A Bratianut főlváltó Al. Averescu, a román minisztertanács elnöke, kénytelen volt egyezményt kötni a szovjet hatalom képviselőivel s kötelezte magát, hogy kivonul Bessarábiából.⁷³

Amint később kiderült, a román vezetők ezúttal is álnok játékot játszottak. Azokban a napokban, amikor ezt az egyezményt aláírták, Bukarest mellett, Buftéában a román kormány előzetes békeszerződést kötött a németekkel és szövetségeseivel, amely szerint „cserébe azért, mert az osztrák—német csapatokat átengedik Odesszához és az antant katonai misszióit eltávolítják Romániából, Románia szabad kezet kapott Bessarábiában”,⁷⁴ — írta G. I. Bratianu ismert burzsoá történezs.

Az Ukrajnába beáradó császári és Habsburg bandák elvágták Szovjet-Oroszországot Bessarábiától. Ausztria—Magyarország és Németország külügyminiszterei a román féllel folytatott további tárgyalások alatt köntörfalazás nélkül, egyszerűen és nyíltan fejezték ki magukat: „A rend helyreállítását szolgálja, ha minden tízedik embert agyonlövök.”⁷⁵ A megszállók túlon túl is megfogadták ezt a tanácsot; Kisi-nyovban, Benderiben agyonlövették, Belzben és Izmailban letartóztatások, a falvakban megtorló akciók, egész megsemmisített falvak, az 1919. évi hotyini fölkelés résztvevői ellen alkalmazott megtorlások során tanúsították, hogy a hódítók „támasza” a szurony és a korbács.⁷⁶

Nem szabad azt gondolnunk, hogy a francia, az angol, az olasz katonai misszió Iasiból való elutazása a román oligarchia és az antant kölcsönös kapcsolatainak megszakítására vezetett. Az ideiglenes román fővárosban ottmaradtak diplomáciai képviselőitek, amelyek nemcsak a besszarábiai betörést helyeselték, hanem azt a bohózatot is, amely a „Szfatul verij” emelvényén játszódott le e sokat szenvedett területnek a királysággal való úgynevezett egyesítésével kapcsolatban. Az intervenció

kérdését C. Berthelot⁷⁷ francia tábornok részvételével beszélték meg; A. Saint-Auder francia és Ch. Vopicka amerikai követ előre megígérte: támogatja a Besszarábia és Románia „egyesítését” célzó akciót.⁷⁸ A megszállás ilyenformán mindkét imperialista csoportosulás támogatásával és részvételével ment végbe.

Közben a háború Európában tovább folyt. 1918 nyarán világosan kiütköztek a Központi Hatalmak kimerülésének jelei. Iasiban gondosan figyelték az eseményeket, s nem siettek a békeszerződés megkötésével kapcsolatos összes formáság teljesítésével. Júniusban a parlament jóváhagyta a békeszerződés feltételeit. A királyi aláírás volt csak hátra. Ferdinánd király húzta az időt...

Időközben Bulgária szeptemberben kilépett a háborúból; ezután kapitulált a szultáni Törökország. Franchet d'Esperey tábornok csapatai a Balkántól a Duna felé nyomultak előre. Október 13-án (26-án) Iasiban tudomást szereztek arról, hogy a németek egyedül készülnek a védelemre a Dunánál. Két hét múlva az a hír jött, hogy lemondtak erről a tervről. Mackensen tábornagy hadserege kezdte sietve elhagyni a Balkánt.

A román vezetők nem várhattak tovább. Ismét frontot kellett változtatniuk. A teljesen demoralizált osztrák—magyar csapatok távoztak Észak-Besszarábiából és Bukovinából. A Csernovicban összeült bukovinai népi vecse kikiáltotta Észak-Bukovina egyesülését Szovjet-Ukrajnával. Néhány nap múlva román csapatok érkeztek a városba. November 9-én (mai időszámítás szerint) a román kormány ultimátumban követelte, hogy haladéktalanul vonják ki a német csapatokat Románia területéről. A határidő november 10-én 21 órakor járt le.⁷⁹ Másnap reggel pedig életbe lépett a compiégne-i fegyverszünet Németország és az antant között. A román oligarchia, amint mondani szokták, az utolsó percben érkezett, s most azt várta, hogy a győztesek asztalához ülhesen.

Az Osztrák—Magyar Monarchia ekkor már megszűnt létezni, s romjain új államok keletkeztek. E folyamat során, amelynek mély társadalmi gyökerei voltak, s amely megfelelt az érdekelt népek nemzeti törekvéseinek, megtörtént Transsylvánia egyesülése Romániával. A szovjet kutatók hangsúlyozzák, hogy „a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme előtt soha egyetlen nyugati kormány semmilyen formában nem tűzte követendő céljai közé az elnyomott népek felszabadítását.”⁸⁰ Párizsban, ahol a békekongresszus összeült, tudták, hogy az októberi tisztító vihar után a nemzeti mozgalom nyomása alatt széthulló Habsburg-birtokokat többé összezasztani nem lehet.

I. Bratianu azonban, aki ismét kezébe vette a kormányzás gyeplőit, egyáltalán nem azért utazott Franciaországba, hogy végső formába öntse Transsylvánia Romániával történt egyesítésének 1918. december 1-én bekövetkezett tényét. Zsebében maximális programmal utazott, azért utazott oda, hogy elérje az 1916. évi imperialista szerződés megvalósítását, továbbá Besszarábia és Észak-Bukovina elfoglalásának elismertetését. Am erős és megalapozott aggodalmi voltak, hogy az antant minden lelkesedés nélkül fogadja majd tékozló fiát: hogy, hogy nem, az antanthatalmak megtagadták a bukaresti béke szentesítését. A román miniszterelnököt a francia fővárosban valóban hűvösen fogadták. Nem koronázta siker azokat a kétségbeesett erőfeszítéseit, hogy kieroszakolja a „mindent felejtést és mindent megbocsátást”, s elérje az 1916. augusztusi egyezmény jóváhagyását. A történészek és az emlékirat-szerzők tanúsítják, hogy a mértéktelen román követelések, s az a tolokodás, ahogyan Bratianu ezeket kialakítani próbálta, ingerültséget keltett a „nagy trojkában”, amely az ügyeket befеjezte Versailles-ban. Clemenceau egyszer félbeszakította ékes szóáradatát, s kijelentette, Bratianunak hallgatnia, nem pedig bírálnia kellene.⁸¹ Úgy látjuk, helyes volt Sh. D. Spector amerikai történész megállapítása: „a szövetség (az 1916. évi — V. V.) egy darab papírrá változott.”⁸²

Égészen másképp fogadták a Besszarábiára és Észak-Bukovinára támasztott igényeket. A román oligarchia feje itt hamar megtalálta a közös nyelvet tárgyaló partnereivel: kifejezte teljes készségét, hogy országát a szocializmus és a szovjet hatalom elleni harc előretolt állásává tegye. Kérte, az antanthatalmak engedjék meg neki, hogy „a bolsevizmussal szembeszálljon, ne csak a saját érdekében, hanem egész

Európa érdekében, a világcivilizáció érdekében” is.⁸³ A legérzékenyebb hírt pendítette meg magas állású partnerei szívében, akiket egyesített a Szovjet-Oroszország elleni közös gyűlölet. Ilyen körülmények között egyáltalán nem volt nehéz bebizonyítani, hogy „védelemre berendezkedni” a Dnyeszternél jobb, mint a Prutnál.⁸⁴ Nagyra értékelték a román militaristáknak azokat az érdemeit is, amelyeket az 1919. évi magyar forradalom leverésében szereztek. Bratianunak minden alapja megvolt, hogy kijelentse: „Románia a megüzent háború állapotában van orosz és magyar bolsevik szomszédjaival.”⁸⁵ Fisher-Galati amerikai történésznek igaza van, amikor ezt írja: „Bratianu az antikommunizmus keresztes lovagjának és a szövetségesi érdekek védelmezőjének palástját öltötte magára Kelet-Európában. Arra játszott, hogy a konzervatív Nagy-Románia védőbástya lesz a bolsevik Oroszország és a kommunista Magyarország ellen, s ezzel mandátumot kapott a szövetségesektől Kun Béla államának elpusztítására 1919-ben.”⁸⁶ A versailles-i békeangyalokat nem zavarta az a körülmény sem, hogy a „civilizáció védelmezői” éppen akkor, 1919 január—februárjában fojtották vérbe a hotyini fölkelést az elrabolt Besszarábiában Davidoglu tábornok parancsnoksága alatt, s csaknem 15 ezer fölkelőt és békés polgárt gyilkoltak le,⁸⁷ a föld színével tettek egyenlővé számos falut, s ötvenezer embert kényszerítettek menekülésre a Dnyeszteren át.

Miután a román vezetők ily módon rendezték külső ügyeiket, a „belső ellenség” ellen fordultak, súlyos csapásokat mértek a kommunista és munkásmozgalomra, elfojtották az 1920. októberi általános sztrájkot, s a következő évben letartóztatták a Román Kommunista Párt alapító kongresszusi küldötteinek óriási többségét.

A körülmények, amelyek Romániának az első világháborúba történt belépésével kapcsolatosak, annyira ékesszólóan beszélnek önmagukért, hogy ezeket a nyugati történetírásnak még azok a képviselői is kénytelenek szigorúan megítélni, akik teljes rokonszenvvel viseltek a román oligarchia tettei iránt. R. W. Seton-Watson brit kutató „botrányosan mértéktelen területi ígéretekéről” írt, „amelyeket a szövetségesek adtak a román vezető köröknek, s amelyekben az etnográfiai vagy a stratégiai igazolásnak még az árnyéka sem volt meg”.⁸⁸

Ami pedig a régi román történetírást illeti, ez a hivatalos politikának az 1919. évi párizsi konferencián megadott hangjához igazodott. Akkor az életük folyamán már annyi mindent látott és tapasztalt és mégis meglepett diplomatáknak kijelentették, hogy a Románia által előterjesztett megegyezési javaslatokat... a mértékletesség jellemzi, s kifejezték azt a reményt, hogy Románia szomszédai követik majd ezt az oly nemes példát. „Románia — állította az 1919. február 1-én előterjesztett memorandum — nem követeli a Dunán, a Dnyeszteren és a Tiszán túl élő egész lakosságának bekapcsolását a román egységbe... Románia csak azt követeli a szomszéd államoktól, hogy vállalják ugyanezeket az áldozatokat a népek békéje és szabad fejlődése és Európa gazdasági haladása érdekében.”⁸⁹ Ha a sorok között olvasunk, ez azt jelentette, hogy a szomszéd államoknak bele kell nyugodniuk Besszarábia, Észak-Bukovina, Dél-Dobruzsza elbitorlásába, s bele kell egyezniük jelentős magyar és szerb földek elszakításába (az 1916. évi szerződés szerint), s ráadásul elégedettnek is kell lenniük, hogy nem bitorolnak el tőlük többet. Egy másik memorandum, amelyet Woodrow Wilsonnak, az Egyesült Államok elnökének adtak át 1919 áprilisában, arra utalt, hogy „a románok szilárd természetes határok megszerzése végett körülbelül egymillió olyan honfitársukról mondtak le, akik a Dnyeszter jobb partján, Ukrajnában, a Duna jobb partján, Bulgáriában és Szerbiában, valamint szerb és görög Macedóniában élnek”.⁹⁰ A román oligarchia étvágya kielégíthetetlen volt.

A későbbiekben a román burzsoá-földbirtokosi történetírás megkísérelte, hogy e politika rabló lényegét a nemzeti egyesítés nemes elvével takarja, de „megfeledezett” arról, hogy ennek cégére alatt etnikailag idegen területek elcsatolását hajtották végre. Így járt el C. Kiritescu A Románia egyesítéséért vívott háború története című háromkötetes, terjedelmes mű szerzője.⁹¹

Széles körben alkalmazták a „természetes határok” téziséit, amelyet közvetlenül a diplomáciai dokumentumokból vettek át. Ilyen álláspontot foglalt el G. I. Brătianu: „arról volt szó, hogy javítsunk az etnikai nehézségeken a természetes határok segítségével, amelyek csak a nagy folyók mentén haladhattak”.⁹² A közelmúltban ugyanezt a tételt kapták föl és fejlesztették tovább az orosz–román kapcsolatok aspektusai című, Párizsban megjelent könyvnek a Szocialista Romániából menekült szerzői. Nem tagadják „Románia követeléseinek túlzottságát”, emlékeztetnek arra, hogy e követelések között szerepelt „Magyarország egy része Szegeddel”, de ezt azzal „magyarázzák” és igazolják, hogy „szükség volt”... pozícióik erősítésére Oroszországgal szemben.⁹³

Amde alighanem a legállhatatosabban és a legfolyamatosabban a nacionalista futamokat játszották arra a témára, hogy a románoknak különleges civilizáló küldetésük van Kelet-Európában. Erre az előre elrendelésre hivatkozva, igazolni lehetne minden elbitorlást, minden burkolt igényt a szomszédok földjére. A Moldova című napilap 1915-ben azt követelte, hogy kapcsolják Romániához Odesszát, mint „az egész civilizált Európa támaszpontját”.⁹⁴ Az Oroszország elleni háborúnak „a Fekete-tenger partján olyan helyzetet kell teremtenie számunkra, mint amilyent Poroszország foglal el a Balti-tenger partján. Megerősödünk, megnagyobbodunk és a civilizáció félelmetes előretolt állásává leszünk Kelet-Európában”.⁹⁵ A román vezetők ugyanilyen szerepre készültek a Dunán túli területen. Gh. Dobrescu szenátor 1915 decemberében „arról a jogos törekvésekről” beszélt, „hogy Romániának túlnyomó befolyása legyen a Balkán-félszigeten”, s ezt azzal okolta meg, hogy a románok kulturális, gazdasági és politikai „főlényben” vannak a környező népekkel szemben, valamint azzal a rasszista tézissel, hogy a „románoknak különös nemzeti energiájuk van”.⁹⁶

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a civilizátori küldetésre vonatkozó állítás a maga korábbi nacionalista tartalmához kiegészítésként még szovjetellenes és antikommunista irányzatot is fölvetett. 1925-ben a harmadik nagy besszarábiai fölkelés, a tatarbunari (főlkelés) elfojtása után, amelyet a résztvevők ezreinek meggyilkolása kísért, G. Tatarescu helyettes belügyminiszter nem restellte, hogy a képviselőházban dicsőítő beszédet mondjon a bojári-burzoá Románia különleges küldetéséről a Dnyeszter partján. „A kommunizmus — magyarázta hallgatóinak — az utópiák birodalmából leereszkedett a valóság világába.” Ezért „a mi örállásaink a Dnyeszternél nemcsak egyszerűen a mi saját védelmi posztjaink. Egyúttal a civilizáció ama formájának mezejéi is, amely drága a Nyugat népeinek”.⁹⁶ Hát persze, ha elvetjük a tartuffe-i előadásmódot, egyetérthetünk a szónokkal: a háború utáni Románia egyik legfontosabb láncszemévé vált annak az „egészségügyi kordonnak”, amelyet az imperializmus a Szovjetunió nyugati határán létesített.

Amikor tehát összegezzük az eddigieket, meg kell mondanunk, hogy Románia részvételének jellegét az első világháborúban nem személyek és csoportok, sőt nem is népek jóakarata, az adott esetben nem a Kárpát-hegység két oldalán élő románoknak az a törekvése határozta meg, hogy egy államban egyesüljenek, hanem a román oligarchiának a külpolitikai irányvonala, amelyet Lenin tömören és világosan jellemezett: Romániában és Bulgáriában a burzsoáziát a hódítások és annexiók iránti ismert szenvedély tartja fogva. Románia részvétele az első világháborúban ennek a politikának egyik legjelentősebb szakasza volt.

JEGYZETEK

1. A. Mosoloff. *Ma mission en Roumanie*. — Biblioteca. Academiul RSR, sectia de manuscrite, f. Arhiva palatului, mapa XX, No 7, p. 54.
2. V. I. Lenin. *Összes Művei*, 22. k. 152. old.
3. V. I. Lenin. *Összes Művei*, 32. k. 79–80. old.
4. I. Brătianu. *Nationalitatea*. — P. Cornea, M. Zamfir. *Gindirea romaneasca in epoca pasop-tista*. Bucuresti, 1969. p. 477.
5. „Istoriaul partidului national-liberal”.
6. Sz. D. Szkazkin. *Konyec avsztro-russzko-germanszkovo szozjuza*. M., 1974. sztr. 159.
7. Ugyanott, 213. old.
8. Ugyanott, 84. old.
9. „Die grosse Politik der Europäischen Kabinette. 1871–1914”, Bd. 3. Berlin, 1922, No 586; „Anale de istorie”, 1976. No 1, p. 117–118.

10. „Die grosse Politik . . .”, Bd. 3, No 589; A. Sz. Jeruzsalmiszkij. Bismark. Gyplomatiya i militarizm. M., 1968. Sztr. 203. Sajnos, V. Mojszuk, aki Romániának a Hármás Szövetségbe való belépésére vonatkozó anyagokat kiadta, ezt a dokumentumot nem vette be a kiadványba. (Din arhiva istorica Romanici. — „Anale de istorie”, 1976. No 1, p. 94—125.)
11. Ebben az aggodalomban osztozott I. Vilmos császár is: „Az öreg úr legalábbis bátortalanságot árult el” — írta visszaemlékezésében A. Waldersee tábornok, a fékevesztett militaristák feje. — A. Sz. Jeruzsalmiszkij. Említett műve, 205. old.
12. „Die grosse Politik . . .”, Bd. 3, No 586; A. Sz. Jeruzsalmiszkij. Említett műve, 202. old.
13. „Die grosse Politik . . .”, Bd. 3, No 593; „Anale de istorie”, 1976. No 1, p. 119.
14. „Die grosse Politik . . .”, Bd. 3, No 586; „Anale de istorie”, 1976. No 1, p. 116.
15. Az egyezmény szövegét lásd: „Revista arhivelor”, 1967. No 2, p. 337—342.
16. „Isztoriaja Ruminyii. 1848—1917.” M., 1971, sztr. 368—370.
17. Ugyanott, 370. old.
18. A. Sz. Agaki. Russzko—ruminszkije mezsoszudarsztvennije otnosenija v konce XIX—nacsale XX v. Kand. dissz. M., 1974. sztr. 58.
19. B. B. Krossz. Ruminylja i vtoraja balkanszkaja vojna. — „Szlavanszkije isszledovanyija”. L., 1966; ugyanő. Predposzilki othoda Ruminyii ot Trojsztvennoju szojuza. — „Voproszi isztorii”, 1971. No 10; ugyanő. Predposzilki russzko—ruminszkovo szblizsenija nakanune pervoj mirovoj vojni. — „Ucsonije zapiszki” Leningradszkovo gosz. ped. in-ta, Isztor. nauki, t. 502, Pszkov, 1971; G. I. Henyegar. Pozicii burzsuaaznyih partijj Rumini z pitany zovnisnyj polityiki u zv'jazku z persoju balkanszkoju viinoju. — „Visznyik Lvivszkovo uniberszityetu”, szer. iszt., 1969. vip. No 5; A. Sz. Agaki. Eml. műve.
20. O. M. Petrescu. Istoricul campaniei militare din anul 1913. Bucuresti, 1914. p. 28—29.
21. Projekt organizacii goszudarsztvennoj vlasztvi v Juzsnoj Dobrudzse. — Arhiv vnyenyej polityiki Rosszii (a továbbiakban AVPR), f. Politarhiv, 1914, d. 699, l. 77—80.
22. B. B. Krossz. Konzstancszkoje szvidanyije. — „Ucsonije zapiszki” Sujszkovo ped. in-ta, vip. VIII. Suja, 1959.
23. „Mezsdunarodnije otnosenija v epohu imperializma” (a továbbiakban MOEI), szer. III, t. III, M.—L., 1933, sztr. 388.
24. „Romania muncitoare”, 24. VII. 1914; „Adevarul”, 24. VII. 1914.
25. Lásd F. M. Notovics. Dyplomatyicseskzkaja borba v godi pervoj mirovoj vojni, t. I. M.—L., 1946; V. N. Vinogradov Ruminyija v godi pervoj mirovoj vojni, MI, 1969.
26. MOEI, szer. III, t. VI, cs. I, No 340.
27. Pamjatnaja zapiszka ruminszknoj missziji ot 20. IV (3. V.) 1915. g. MOEI, szer. III, t. VII, cs. 2, No 669.
28. Pamjatnaja zapiszka russzko MID poszolzstvam Velikobritanyii i Francii ot 20. IV (3. V.) 1915 g. Ugyanott, No 668.
29. Ugyanott, No 669, 672.
30. Szazonov a cári rendszer hivatalos terminológiáját használta; valójában az ukrán lakosságról volt szó.
31. „Carszkaja Rosszija v mirovoj vojnye”, t. I. L., 1925, sztr. 183.
32. O raznyoglaszjah mezdsu Rosszijej, sz odnoj sztoroni, Anglijej, Franciijej, sz drugoj: 1.: A. Bazarevszkij. Vlijanyije dierzsav Szoglaszija na vizstuplenyje Ruminyii i nyevetovo vizstuplenija dlja Rosszii. — Szb. „Kto dolzsnyik?” M., 1926; V. A. Jemec. Protivyorecsija mezdsu Rosszijej i szozuznyikami po voproszu o vsztuplenija Ruminyii v vojnu. — „Isztorieszskije zapiszki”, t. 56. M., 1956; V. N. Vinogradov. Ruminyija v godi pervoj mirovoj vojni.
33. MOEI, szer. III, t. VIII, cs. 1, No 402.
34. AVPR, f. CA, 1916, d. 571/591 l. 68.
35. L. MOEI, szer. III, t. VIII, cs. 1, No 20; AVPR, f. CA, 1915, d. 53. cs. 2, l. 47.
36. „Universul”, 12. V. 1915.
37. Insztukcija ruminszkomu poszlu v Berline Beldimanu ot 21. VII. (3. VIII.) 1914 g. — Biblioteca centrale de stat. Filiala N. Balcescu. Fond Bratianu, pachet XIII, f. 83.
38. Feldmarschall *Conrad*. Aus meiner Dienstzeit, Bd. 4. Wien—Leipzig—München, 1923. V. 191.
39. „Cartea rosie austro—ungara. Documente diplomatice privitoare la relatiunile dintre Austro—Ungaria si Romania”, Bucuresti, 1917. No 16, 19.
40. Ugyanott, No. 24, 25.
41. O. Czernin an L. Burian, 24. V. 1915. — Otgyel rukop fondov Insztytutu istorii SZSZSZR AN SZSZSZR, ER VII, op. 1, No 39, sztr. 99.
42. Arhiva Institutului de studii istorice si social-politice de pe linga CC al POR, manuscris C. Arge toianu. Pentru cei de miine, p. 363.
43. „Epoca”, 21. VII. 1914; „Adevarul”, 10. IX. 1914.
44. „Epoca”, 24. V. 1915.
45. Centralnij goszudarsztvennij vojenno-isztorieszskij arhiv, f. 2000, d. 3137, l. 30.
46. „Epoca”, 29. V. 1916.
47. AVPR, f. Ca, 1916. l. 48, 71.
48. MOEI, szer. III, t. VI, cs. I, No 226.
49. F. I. Notovics. Eml. mű sztr. 263.
50. K. Koszta-foru. Jeszli bi car Rosszii zahotyel! — „Adevarul”, 12. II. 1915.
51. A. Mosoloff. Op. cit., p. 95.
52. „Moldova”, 4. VI. 20. IX. 1915.
53. „Moldova”, 31. V. 1915.
54. A. Marghiloman. Note politice, vol. II. Bucuresti, 1927. p. 154—155.
55. Lenin. Összes Művei. 30. k, 81. old.
56. Lenin. Összes Művei. 31. k. 159. old.
57. Lenin. Összes Művei. 32. k. 57. old.
58. „Documente din miscarea muncitoreasca. 1872—1916.” Bucuresti, 1947, p. 637.
59. „Romania muncitoare”, 15. VII. 1914.
60. „Pravda”, 18 (31). I. 1918.
61. „Cum s'a prapadit tara”. Bucuresti, 1918. p. 5.
62. L. Lenin. Összes Művei. 31. k. 264., 404. old.
63. Piszmo gruppi sztreلكov 4-j sztreلكovoj finljandszknoj gyivizii 12. VIII. 1917 g. — AVPR, f. Kanceljarija, op. 470, d. 161, l. 243.
64. N. Iorga. Memorii, vol. 1, (s. a.), p. 174—175.

35. „Izvesztija armezskovo szjezda 6-j armii”, 28—29. XI. 1917; C. Kiritescu. Istoria rasboiului pentru intregirea Romaniei, vol. III. (s. a.), p. 21—23.
36. F. I. Notovics. Id. mű, 19. old.
37. „Dokumenti vnyesnej polityiki SZSZSZR”, t. VII. M., 1963. sztr. 153.
38. „Aspects des relations russo—roumains”, Paris, 1967. p. 61.
39. „Izvesztija CIK i Petrogradszkovo szovjeta”, 28. XII. 1917. (10. I. 1918.)
40. „Dokumenti vnyesnej polityiki SZSZSZR”, t. II. M., 1958. sztr. 89—90.
71. „Documente din istoria Pertiduluic communist din Romania, 1917—1922”, vol. I. Bucuresti, 1956, p. 33, 37.
72. Lenin. Összes Művei. 50. k. 41. old.
73. Szoglasenyije ot 5—9 marta (20—24 fevralja) 1918 g. — „Dokumenti vnyesnej polityiki SZSZSZR”, t. I. M., 1957. No 429.
74. G. I. Bratianu. Origines et formaton de l'unité roumaine. Bucuresti, 1943, p. 292.
75. „Desbaterile Adunaril deputatilor. Sesiunea ordinara 1917—1918”. 23. VI. 1918. p. 223.
76. Bessarabia elbitorlásának irodalma nagy. Megnevezünk néhány munkát: N. V. Bereznyakov. Borba trudjascsihszja Bessarabii protyiv intyerventov v 1917—1920 gg. Kisinyov, 1957; D. I. Antonyuk, Sz. J. Aftyenyuk, A. Sz. Jeszaulenko, M. B. Itkisz. Predatyelszkaja rol „Szfatul cerii”. Kisinyov, 1969.; „Borba trudjascsihszja Bessarabii za szvojo osvobozsgyenyije i vosszozjegyinyenyije sz Szovjetszkoi rogyinoj”. Kisinyov, 1970. A. M. Lazarev. Moldavszkaja szovjetszkaja goszdarsztvennosztij i besszarabszkij voprosz. Kisinyov, 1974; J. M. Kopanszkij Intyernacionálnaja szolidarnosztij sz borboi trudjascsihszja Bessarabii za vosszozjegyinyenyije sz Szovjetszkoi rodyinoj. Kisinyov, 1975. stb.
77. A. Averescu. Notite zilnice din rasboi (1916—1918), Bucuresti, (s. a.) P. 278—281.
78. Biblioteca Academiei RSR, sectia de manuscrise, arhiva palatului, XXII (2), ms. 3.
79. Arhiva ministerului afacerilor externe (a továbbiakban MAE), 71—1914 E2, nepeginat.
80. A. J. Manuszevics. Velikij Oktyabr i obrazovanyije novih goszdarsztv v Jevrope. — „Voproszi isztorii”, 1968, No 11, sztr. 24.
81. Sh. D. Spector. Rumania at the Paris Peace Conference. New York, 1962. p. 67.
82. Sh. D. Spector. Op. cit., p. 96.
83. B. J. Stejn. „Russzkij voprosz” na Parizsszkoi mirnoj konferencii. M., 1949. sztr. 308.
84. A román oligarchiának Bessarabiára támasztott igényeit az 1920. október 28-i jegyzőkönyv hivatalosan elismerte. Az OSZSZSZK és az USZSZK külügyi népbiztossága azonnal tiltakozott ez ellen. Hangsúlyoznunk kell, hogy az említett jegyzőkönyv ratifikálása évekig elhúzódt. Japán ma sem ratifikálta. Ezért még a résztvevők számára sem lépett életbe.
85. Memorandum G. I. Bratianu ot 2. VII. 1919. — G. I. Bratianu. Op. cit. 314.
86. St. Fisher-Galati. Twentieth Century Rumania. New York—London, 1970, p. 27.
87. „Hotyinszkoje vossztanyije. Szbornyik dokumentov i matyerialov.” Kisinyov, 1976. sztr. 9.
88. R. W. Seton-Watson. A History of the Roumanians from Roman Times to the Completion of Unity. Cambridge, 1934. p. 490.
89. G. I. Bratianu. Op. cit., p. 273.
90. Ugyanott, p. 303.
91. C. Kiritescu. Istoria rasbiului pentru intregirea Romaniei, ed. 2-a, vol. I—II. Bucuresti, (s. a.)
92. G. I. Bratianu. Op. cit., p. 282.
93. „Aspects des relations russo—roumains”. Paris, 1967, p. 54.
94. AVPR, f. Pecsaty i oszvedomlenyija, op. 477, d. 385, l. 80.
95. „Desbaterile senatului, sesiunea ordinara 1915—1916”. Bucuresti, p. 30.
96. G. Tatarescu. Bessarabie et Moscou. Bucuresti, 1926. p. 30.
97. L. Lenin. Összes Művei. 30. k. 337. old.

(Megjelent a Novaja i novejsaja isztorija 1976. 5. számában.)

Fordította: GALLYAS FERENC